

NARRÁCIÓ ÉS VÁLASZTÁSTÖRTÉNET

Löffler Tibor

Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010. Szerkesztette: Földes György–Hubai László. Budapest, Napvilág Kiadó, 2010. 491 oldal

Harmadik, bővített és átdolgozott kiadása jelent meg az először 1994-ben, Parlamenti képviselőválasztások, 1920–1990 címmel kiadott tanulmánykötetnek. Az 1999-es második, szintén bővített és átdolgozott kiadást az azóta megtartott három választás (2002, 2006, 2010) elemzésével bővítették.

A cím megtévesztő, mert bár a Bevezetésben Hubai László azt írja, hogy „kezdeti időpontnak” azért az 1920-as esztendőt választották, mert „a trianoni békefeltételeknek megfelelően akkor határozták meg hazánk mai határait”, a kötet Varga Lajosnak a dualizmus kori országgyűlési választásokról írt harminc oldalas tanulmányával kezdődik. A rendkívül eltérő korszakok (dualizmus, Horthy-korszak, koalíciós évek, kommunista korszak, rendszerváltás utáni demokrácia) egy kötetben szerepeltetése jó elképzelés volt, mert az olvasó összképet és viszonyítási alapot kaphat arról, hogy a választás intézménye hogyan működött, illetve hogyan működtették igen eltérő politikai kultúrán és politikai uralmi viszonyokon belül.

A bevezetésből kiderül, hogy az egyes szerzők „nagy szabadságot” élveztek munkájukban, amit a szerkesztők által megadott elemzési szempontok szerint végeztek: 1) az adott időszak legfontosabb politikatörténeti eseményei; 2) választójogi szabályozás, amennyiben eltér az előző választásokétól; 3) a választásokon induló pártok helyzete és programja; 4) választási kampány; 5) szavazás végeredménye; 6) a választások utóélete.

Magam is egyetértek azzal, hogy „a kötet jó szívvel ajánlható a felsőoktatásban érintett hallgatóközönségnek, a politikával hivatásszerűen foglalkozóknak, médiamunkásoknak és mindenkinek, akit magával ragad a választások páratlanul izgalmas világa”, ugyanakkor úgy vélem, hogy a szerzőknek biztosított túl nagy szabadság miatt a megcélzott olvasóközönséget olykor próbára teszik a könyvben foglaltak. Különösen a rendszerváltás utáni időszak esetében éreztem szükségét egy sokkal feszesebb szerkesztésnek, az elemzési szempontok következetes számonkérésének, vagy éppen szakmai lektorálásnak. Elsősorban azért, mert a rögzítendő „legfontosabb politikatörténeti események” közül túl sok maradt ki. A szerzőket az alkotói szabadság mellett mentik a természetes szakmai szubjektivitás és a terjedelmi korlátok, és az, hogy a recen-

zensek – az opponensekhez hasonlóan – általában telhetetlen maximalisták, de hát ezért vannak a szerkesztők s lektorok, akik ha nem is fogják a szerzők kezét, a munkájukat jó értelemben kordában tartják.

A könyv csak a parlamenti választásokról (képviselő-választásokról) szól, és Hubai László meg is indokolja, hogy a Horthy-korszak felsőházának választásaira miért nem térnek ki (csak igen nagy áttételeken keresztül érvényesülhetett a választópolgárok akarata), ugyanakkor a helyhatósági és az *önkormányzati választásokkal* a szerzők többsége nem tudott mit kezdeni. A valóságban ezek bizony a „legfontosabb politikatörténeti események”, az adott választás politikai elő- és utótörténete közé tartoznak. Jól ismert közhely, hogy az önkormányzati választások bő félévvel követik a parlamenti választásokat, ezért a nyertesek ugyanazon lendülettel próbálnak helyi szinten is győzelmet aratni, a vesztesek pedig kompenzálni, és valamiféle ellensúlyra szert tenni, ha pedig a parlamenti választás győztese rosszul szerepelnek vagy veszítenek az önkormányzati választásokon, mert például a választók „büntetik” őket, az kihatással van a következő választásra való felkészülésre stb. Ehhez képest csak Kovács László Imre kezelte súlyának megfelelően az önkormányzati választást azzal, hogy a 2006-os országgyűlési választás elemzésekor a politikai előtörténettel foglalkozó részben *külön* is foglalkozik a 2002-es önkormányzati választással (411–415.), és minden más, politika- és választástörténetileg fontos választással: az európai uniós népszavazással, az európai parlamenti választással, a 2004-es népszavazással, a köztársaságielnök-választással. A 2010-es országgyűlési választás feldolgozásakor Fábrián György stílusosan már nem járt el ilyen akkurátusan, de ő is kellő terjedelemben és részletességgel írt a 2006-os önkormányzati választásról, a 2008-as népszavazásról és a 2009-es EP-választásról.

Wiener György azt írja, hogy „az 1985-ben választott országgyűlés megbízatása 1990. június 8-án járt le”, majd részletesen taglalja az esedékes választás időpontja miatt 1989-ben kialakult politikai konfliktusokat, az érdekeket és ellenérdeket egy-egy időpont vagy időszak kapcsán, és többször említi a parlament feloszlását vagy feloszlátását, illetve „idő előtti” feloszlását (313–315., 320.), valamint az „előrehozott” választást (312.). A választások első fordulójának 1990. március 25-ére kitűzése kapcsán úgy fogalmaz, hogy „az országgyűlés december 11-i ülésén kimondta idő előtti feloszlását” (315.), de a laikus olvasó számára nem tisztázódik az a választástörténetileg fontos kérdés, hogy mihez képes lett volna a választás „előrehozott”, és hogy december 11-én miért „idő előtt” oszlott fel az országgyűlés, ha megbízatása már „lejárt” hat hónappal korábban, június 8-án. (Az 1985-ös országgyűlési választásokat június 8-án rendezték meg.) Érzésem szerint egybecsusszan a „*mielőbbi*” és az „*előrehozott*” választás igénye és fogalma.¹

Választástörténetileg és a rendszerváltás történetét illetően egyaránt fontos lett volna az MDF „három nyári választási győzelmét” nem csak meg-

említeni ebben a négyszavas formában (313.), hanem részletezni is: augusztus 5-én Kecskeméten Debreczeni József, Szegeden Raffay Ernő, szeptember 16-án pedig Zalaegerszegen Marx Gyula győzött *időközi választáson*. De ebben a sorban kell említeni Tamás Gáspár Miklós (SZDSZ) december 19-én aratott győzelmét is. Ezért is lóg a levegőben, hogy 1990. márciusában, még az első szabad választás előtt, Tamás Gáspár Miklós szabad demokrata *képviselő* is bizonyítékokat igényelt” a Németh Miklós által felvetett „puccskísérletről” (325.), és hogy 1990-ben az első fordulóban megválasztott képviselők közül „Debreczeni Józsefet és Raffay Ernőt az 1989-es nyári időközi választáson juttatták be a parlamentbe” (330.). Apró, de választástörténetileg fontos momentum, hogy Tamás Gáspár Miklóst már az új szabályok szerint, *ajánlószelvények* gyűjtésével jelölték, nem pedig *jelölt gyűlésen*, és hogy az ellenzéki sikereket lehetővé tevő időközi választást a képviselők *visszahívásának* kezdeményezése, illetve a képviselőknél emiatti *lemondása* előzte meg. Olyan politikai „nagyágyúk” kerültek így politikai süllyesztőbe, mint Cservenka Ferencné és Apró Antal, de a lemondottak között volt még Korom Mihály és Vida Miklós (az Országgyűlés aktuális alelnöke) is. Ezért is lett volna jó, ha Feitl István, aki az 1949 és 1988 közötti időszakot dolgozta fel, nemcsak megemlíti a „visszahívás liberalizálást” (301.), hanem az arról rendelkező 1983. évi III. törvényt „az Országgyűlési képviselők és a tanácsstagok választásáról” be is mutatja. Az, hogy az MSZP megalakulása után annyi MSZMP-s képviselő nem lépett át az új pártba, hogy a Németh-kormány „törvényhozási többségét is elveszítette” (314.), azzal együtt nyer jelentőséget, hogy a parlamentben már *ellenzéki* képviselők is ültek, akiknek a száma növekedett, ezért 1990. januárjában megalakulhatott az MDF és az SZDSZ *önálló* képviselőcsoportja. De a parlament pluralizálódásának fontos köztes állomása volt a *független képviselők* frakciójának létrejötte, amelyben MSZMP-ből kilépett képviselők is helyet foglaltak.

Mivel Hubai László szerkesztő azt ígéri, hogy „a következő kiadás ... a parlamenti választások politikátörténetének újabb eredményeivel jelentkezik majd”, érdemesnek tartanám a meglévő szövegeket átfésülni arra való tekintettel, hogy mi maradt ki, és hogy mi az a tényanyag, ami az olvasó számára már nem biztos, hogy evidens ismeret, ezért pontosításra vagy magyarázatra szorul. Mit kell értenünk „*nemzeti csúcson*”, amit 1989. december 8-án tartottak meg először? (321.) Miért áll a Szociáldemokrata Párt neve előtt, hogy „*Takács Imre vezette*”? (324.) Miért is „*közismert*” Grezsa Ferenc *Apák és fiúk* című cikke 1990-ből? (331.) Mi volt a „*Demokratikus Charta* mozgalom”? És az első ciklus alatt miért nevezték „*liberálisnak*” a „politikai karanténban lévő” szocialistákat? (337.) Mi volt a „*taxisbloká*”? Milyen „*liberális szövetséget*” tarthatott volna az SZDSZ 1993-ban? (338.) Miféle „*liberális blokkhoz*” csatlakozott az Agrárszövetség? (345.) Ha „*formálódó*” volt a „*szocialista–szabad demokrata oldal*” (342.) az 1994-es választás előtt, miből állt „az SZDSZ figyelmeztetése a baloldali túlsúly veszélyeiről” (352.)? Hogyan és mikor nyert a Fidesz „nem-

zeti-konzervatív arculatot”, ha azt „*sikerült megerősítenie*” az 1997-es népszavazási akcióban? (360.) Milyen volt a főpolgármester [Demszky Gábor] „*nyílt antikommunista* hangvétele”, és mivel magyarázható, ha „egy idő után lemondott” arról? (362.) Mi volt az MKDSZ, amivel a Fidesz 1998-ban az első forduló után hajlandó volt együttműködni? (373.) Hogyan keltették fel a „*jobboldali veszély rémét*” a szocialisták az 1998-as választáson? (374.) Honnan az „*egészpályás letámadás*” kifejezése? (383.) Miből állt az MDF Fidesz általi „*bedarálása*”, ami nem sikerült? (383.) Mi volt az értelme a „*kamikáze-kormány*” és a „*rettenetes tagság*” Antall Józseftől és Szabó Ivántól ismert – és az 1998. utáni időszakban kapcsolatban említett – kifejezésének (387.), ha már az MDF-kormány „nehéz örökséget hagyott hátra utódára” 1994-ben (358.)? Mi volt az antalli „*15 millió magyar miniszterelnöke*”-gondolat lényege, ami 2002-ben „ismét megjelent”? (400.) Mi volt a „*státus törvény*” és az „*Orbán-Nastase-egyezmény*” lényege? (391.) Miért volt „*megmagyarázhatatlan tény*” a Kaya Ibrahim-ügy, a Josip Tot-ügy és a Postabank-sztori? Mit értsünk azon, hogy a 2002-es választás előtt az SZDSZ „végül is az utolsó pillanatban talált rá ismét Kuncze Gáborra”? (391.) Mi volt a „*Kende-könyv*” lényege, miből állt és miért volt problematikus az MSZP általi „*felvállalása*”? (393.) Hogyan „*számolt le*” négy év alatt a Fidesz a kisgazdákkal? (394.) Hogyan játszott „*kulcsszerepet*” a MIÉP az MDF által kezdeményezett Békejobb „formálódásában”? (394.) Mi volt a *Békejobb*? Mit értsünk „*két Magyarországnak*” alatt?² És az „*idegen szívűek*”? (403.) És a „*panelprolik*” meg a „*bűnös*” város?³ (406.) Mi volt az MDF által 2002 után kiadott *Konzervatív Kiáltvány* lényege? (419.) Miért nem értett egyet Sólyom László köztársasági elnök *Fekete János* kitüntetésével, és miért nem fogott vele kezét? (432.) De ha már ez szóba került a 2006-os választási kampány kapcsán, a választás „*utóéletéhez*” tartozik, hogy 2007-ben Sólyom László az Alkotmánybíróság állásfoglalását is kérte, amikor megtagadta Horn Gyula kitüntetésének átadását. Hogy került a képbe, és mi (volt) a Magyar Gárda? (458.) Miből állt az MDF és az SZDSZ „*násztánca*” 2010-ben? Miért „*taszította*” az MDF szavazóit az MDF nevének „*Magyarok, Demokraták, Függetlenek*”-ként értelmezése? (465.) Mi a lényege Mádi László „*elszólásának*” az ingatlanadóval kapcsolatban és Orbán Viktor „*kötcsei beszédének*”? (466.)

Választástörténetileg olyan – szerintem – releváns események és történések maradtak ki a kötetből, amik közvetve vagy közvetlenül nagy hatással voltak a választásokra:

- Az MSZMP vagyontmentési stratégiája és botrányai, középpontban a Next 2000. Kft. ügyével, hiszen a „négyigenes” népszavazás is politikai kulcskérdéssé tette a MSZ(M)P elszámoltatását, ami az 1990-es választásokig ballasztként nehezedett a kormánypártra.
- Az MDF–SZDSZ-paktum, ami 1994 előtt s után „*adu ász*” volt az Antall József-ellenes radikális jobboldal kezében.
- Az 1990-es népszavazás.

- A taxisblokádot követő ún. „Moncloa-paktum” kudarcot vallott kísérlete.
- A Torgyán József vezette Kisgazdapárt *kilépése* az Antall József vezette kormánykoalícióból, a Kisgazdapárt ellenzéki párttá válása, és ezáltal az Antall-kormány pro forma *kisebbségi* kormánnyá válása.
- Pozsgay Imre kilépése az MSZP-ből, Bíró Zoltán és kilépése az MDF-ből, és a Nemzeti Demokrata Szövetség megalakulása. Az akkor leginkább Beke Katától ismert kormánybíráló az ellenzékot erősítette.
- Csurka István támadásai Antall József ellen, Csurka és híveinek kizárása az MDF-ből, és az MDF fragmentálódása 1994 előtt: Magyar Érdék Párt (a kizárt Király B. Izabella alapította), Magyar Piac Párt (a kizárt Zacsék Gyula alapította), MIÉP.
- A Demokratikus Charta.
- Az SZDSZ, a Fidesz, a Liberális Polgári Szövetség – Vállalkozók Pártja és az Agrárszövetség megállapodása 1994-ben a választások második fordulójára: Liberális Szövetség, melynek közös miniszterelnök-jelöltje Kuncze Gábor volt.
- Az SZDSZ és az MSZP koalíciójának megkötése, az SZDSZ vezetőinek, tagságának és szavazóinak emiatti őrlődése, ami kihatással volt az 1998-as választási kudarcra.
- A Fidesz átváltozási stációi, kilépése a Liberális Internacionáléból, felvétele az Európai Néppártba.
- A jobboldali összefogási stratégiák 1998 előtt: „polgári” összefogás Fideszrel és MIÉP nélkül, „nemzeti” összefogás MIÉP-pel és Fidesz nélkül.
- Az MDF és a KDNP fragmentálódása 1994 után, és a Bartók Tivadar vezette KDNP titkos paktuma az MSZP-vel 2002 előtt.
- Az 1990-ben az Országgyűlésbe majdnem bejutó Munkáspárt és fokozatos felmorzsolódása.
- A Szociáldemokrata Párt anarchikus története Petrasovits Annával, Király Zoltánnal és Kapolyi Lászlóval, és a rivális „történelmi” Szociáldemokrata Párttal.
- Szűrös Mátyás és Pozsgay Imre „átigazolása” a Fidesz politikai holdudvarába. (A következő kiadásban Szili Katalin is e sorban említendő.)
- Az SZDSZ szétmállása az egymást követő, „alapító atyákat” is érintő kilépésekkel.

Külön kell megemlítenem a 2002-es választási kampány számomra egyoldalúnak tetsző bemutatását és értékelését, amiről a szerző azt írja, hogy „az ellenzék kampánya visszafogottabb és védekezőbb volt” (402.), ám fehér foltok maradtak a következő tények hiányában. 2001-ben az MSZP népszavazást kezdeményezett; az OVB tagjainak megválasztási módja, a pártközi konszenzus hiánya miatt az MSZP a kormány választási csalásáról beszélt, és alternatív

szavazatszámlláló-rendszer kiépítését helyezte kilátásba; az MSZP a szakszervezettel közösen támadta az „Orbán–Nastase-paktumot”, beszéltek a „magyar dolgozók érdekeinek elárulásáról”, vizionálták 23 millió román beözönlését; a Kövér László „köteles beszéde” miatti, Debreczeni József Gyurcsány-könyvből ismert kampány, aminek része volt egy akasztós korszak újbóli eljövételének televíziós hirdetésben kifejezett víziója; a közalkalmazotti bérek négy évre ígért 50 százalékos emelésének *azonnalivá* módosítása; a kormány szociális érzéketlenségének ostorozása (Karsai József képviselő sárga sálat viselő battonyai proletár asszonyokkal jelent meg a tévé stúdiókban), suttagó propaganda Orbán Viktor cigány származásáról (a Kende-könyv ennek tisztázását is felvállalta); Fidesz MIÉP-pel való koalíciójának agresszív forszírozása stb. Ezek s ama tény miatt, hogy a Fidesz–MDF csak 55 234 szavazattal szorult az MSZP mögé, nagyobb óvatosságot igényel a választási eredmény oksági elemzése és értékelése. Ha éppen Orbánék győztek volna 55 234 szavazattal, ugyanazon események és történések egy gyökeresen eltérő végkifejlet, a hatalomváltás elmaradása miatt már más értelmet nyernének a narratív kereteken belül? Nagyobb gondom van az 1998-as választások értékelésével: „Hiába ért el az MSZP az 1994-es listás eredményéhez hasonlót, az SZDSZ szereplése miatt nemigen volt remény a koalíció fennmaradására (...) Az MSZP vezetői nem fogták fel, milyen *nagy a társadalom igénye a változtatásra*, és amennyiben érzékelték, nem találták meg a helyes válaszokat”. (373., 379.) Igen, az MSZP 1994-ben 32,99%-ot, míg 1998-ban 32,92%-ot kapott, ám az SZDSZ 19,74% helyett csak 7,57%-ot. Horn Gyula és pártja tehát nagyon is jól teljesített, és a koalíció az SZDSZ *miatt* bukott meg, ezért kevésbé az MSZP felfogó és érzékelő képességével volt gond. Az SZDSZ teljesítményének elemzését azért is hiányolhatjuk még, mert a 365. oldalon az derül ki, hogy a társadalomban *nem volt „leváltós” hangulat!* Volt hát igény a változtatásra, vagy sem? És mi lett volna, ha a nincs a kiszagdák és a Fidesz között megállapodás a visszalépésekről? Ha tényleg ez a „puccs-szerű” lépés billentette át az egyensúlyt az MSZP oldaláról a Fidesz javára (375.), akkor az MSZP–SZDSZ hatalmon maradása miatt ugyanazon események és történések megintcsak más értelmet nyernének a narratív kereteken belül.

Elsikkadni látszik egy *választáspolitikailag* fontos, de csak elszórt utalások formájában rekonstruálható probléma, a *pártok kényszerű összefogása*:

- Az *ajánlószelvények* bevezetése ellen tiltakozott a Centrumpártok Nemzeti Szövetsége 1990-ben (324.).
- 1998-ban 7 parlamenten kívüli párt azért alapította meg az Együtt Magyarorszáért Uniót, hogy az *5%-os küszöböt át tudják lépni*, amire az adott reményt nekik, hogy az egyikük, a Köztársaság Párt 1994-ben 2,5%-ot ért el.
- Megrendült támogatottsága miatt az MDF *közös jelölteket* állított a Fidesszel 1998-ban (360., 369–371., 377, 387.), de *önálló listát* indított, ami viszont

elbukott. Itt kell megemlítenem, hogy két szerzőnél az MDF 1998-ban a listás szavazatok 3,12%-át szerezte meg (370., 387.), míg egy harmadik szerző szerint 2,8%-ot (419.). Zavart okoz az is, hogy a parlamenti mandátumok megoszlásáról szóló táblázatban (377.) az MDF 2 *egyéni* kerületben elnyert mandátuma van csak feltüntetve, ám két bekezdéssel lejjebb arról olvashatunk, hogy a párt az *egyéni és listás* szavazatok alapján 17 mandátumra tett szert, amiből arra következtethetünk, hogy az MDF listán 15 mandátumhoz jutott, csak hogy a táblázat szerint – és a valóságban – a párt nem szerzett listás mandátumot. A titok nyitját a Fideszsel *közös jelöltek* jelentik, még pedig az az 50 jelölt, akik *egyéni* kerületben győztek, de a pártközi megállapodás értelmében közülük 35 a Fidesz, míg 15 az MDF frakcióba került.

- 2002-ben a Fidesz és az MDF már *közös listával* indult a választáson (404–405.), de korábban (394.) csak arról olvashatunk, hogy a két párt „*közös képviselők*” indításáról állapodott meg. A közös lista már a 10%-os *küszöb* átlépését követelte meg. A Fidesz–KDNP említése 2006-ban és 2010-ben evidens, és *közös listájuk* is szóba kerül (436., 441.), de homályban marad, hogy a Fidesz miért választotta ezt a megoldást, hiszen a KDNP-nek nem csak sokkalta kisebb esélye volt az MDF-hez képest az 5%-os *küszöb* átlépésére, de – ellentétben az MDF-fel – politikailag teljesen súlytalan volt. A közvélemény-kutatások során nem volt szokás mérni *külön* a KDNP támogatottságát, ennek ellenére a választás után a párt *önálló frakciót* alakított, majd *frakciószövetséget* hozott létre a Fideszsel...
- A centrista kispártoknak (MDNP, Vállalkozók Pártja, MDF) Békejobb Unió nevű, a 394. oldalon futólag megemlített kísérlete 2001-ben azért is fontos, mert ennek bukása vezetett el az MDNP-t és a KDNP-t is felölelő Centrum Párt („Összefogás Magyarorszáért Centrum”) nevű tömörülés szerencsére jól bemutatott megalakításához (387–388.). Az viszont nem derül ki, hogy a párttömörülést „technikailag” 25 – a résztvevő pártok által delegált – *magánszemély* hozta létre, hogy ezáltal kerüljék a *közös listák* vagy a *kapcsolt listák* miatti 10%-os vagy 15%-os *küszöböt*.
- A „Fidesz+KDNP lista” (445.) nyomán két párt közötti *közös listát* sejtet a „MIÉP–Jobbik-lista” kifejezés (444.), de itt nem a 10%-os *küszöböt* feltételező közös lista adja az együttműködés lényegét. Az ún. MIÉP–Jobbik Harmadik Út (441.) *pártszövetség* vagy – szó szerinti – *választási párt* volt két társelnökkel, Csurka Istvánnal és Kovács Dáviddal, amit – a Centrum Párt példáját követve – az 5%-os *küszöb* átlépésére, de a 10%-os *küszöb* elkerülésére hoztak létre.

Érdeemes lenne megfontolni néhány fontosabb *időközi választás* tárgyalását is a későbbiekben, különös tekintettel arra, hogy a 460. oldalon súlyának megfelelően ismerhetjük meg a 2009-es ferencvárosi időközi választást. 1992-ben például rendkívüli jelentősége volt annak, mert már jelzéseket adott az 1994-

es választásról, hogy a kisbéri választókerületben Keleti György, a „karanténban” lévő MSZP jelöltje nagy fölénnyel (68,5 százalék) nyert mandátumot. A MIÉP és a Jobbik 2006-os összefogását erőteljesen motiválta, hogy a két párt külön induló jelöltjei 2004-ben a szécsényi időközi választás első fordulójában 4,5%-ot kaptak összesen, míg a soproni időközi választás második fordulójában 6,93%-ot!

Az, hogy a Fidesz 2002-ben „*választási szerződésre* lépett” a Farkas Flórián vezette Lungo Drommal (400.), jelzi, hogy a pártközi, illetve a pártok és civil szervezetek (pl. MSZP és MSZOSZ) közötti *választási megállapodások* ismertetésére is szükség van.

A megelőző pártrendszerekre tekintettel nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a közvetlen vagy közvetett kontinuitásra. A 308., a 316. és a 386. oldalon szóba került „*történelmi*” pártokra (FKGP, KDNP, Szociáldemokrata Párt, Magyar Néppárt stb.), az *újjaalapításokban* nagy szerepet játszó „nagy öregek” személyén keresztül történelmi folytonosságra (Pártay Tivadar, Vörös Vince stb.)⁴, de bármely más pártnak a korábbi időszakok pártjaival és azok eszméivel és értékeivel való, deklarált azonosulására. Ebből a kérdéskörből sajátos problematikaként bomlik ki a radikális és szélsőjobboldali, illetve szélsőbaloldali pártok kérdése. A radikális jobboldal, a szélsőjobboldal és az antiszemitizmus fogalmaival gyakran találkozunk, de elsikkad például a MIÉP ideológiai elköteleződése a Horthy-korszak iránt, kezdve azzal, hogy a Magyar Igazság és Élet Pártja elnevezése nagyon is rezonál a Magyar Élet Pártja (1939–1945) nevével. Ifjúsági mozgalomként a Jobbik más úton indult el, de a Horthy- és csendőrség-kultusszal meg más egyebekkel ők is a II. világháború előtti politikai kultúra ápolására alapozzák országgyűlési és választási harcukat. De túllontúl közismert a Munkáspárt kifejezett kötődése a Kádár-rendszerhez és Kádár személyéhez is, ami például akadálya volt a kilencvenes évek vége felé az MSZP-vel való formális kapcsolatuk politikai együttműködéssé és – főleg – választási összefogássá mélyítésének.

Az 1989 előtti nem demokratikus választások során elkövetett visszaélésekre tekintettel érdemesnek tűnik a választási csalások rendszerváltás utáni kérdést a választási bizottságok által ténylegesen kezelt – de a könyvben nem tárgyalt – ügyekkel, valamint a választási bizottságok és az OVB elleni politikai támadásokkal, az OVB és az AB közötti jogértelmezési konfliktusokkal együtt alaposabban tárgyalni. A csalás a 319., 322–325., 342., 396., 399., 408., 410–411., 418. és 455–456. oldalakon szóba kerül ugyan, de együttesen igen rossz képet festenek a politikai valóságról. Sokat mondó, hogy 2010-ben „az MDF területi listáit több helyen ... megtámadták, *kihasználva* a választási eljárásról szóló törvény *eltérő értelmezési* lehetőségét”, és végül *bíróságnak* kellett döntenie (469.). Lehet, hogy ezekkel a kronológiai keretekbe nehezen préselhető kérdésekkel, jogi normákkal, intézményekkel, eljárásokkal, az adott korszakot kiegészítő kisebb fejezetben kellene foglalkozni.

Enyhíti a recenziens lelkifurdalását a recenziót átható kritika miatt az, hogy a könyvet azért is ajánlja jó szívvvel az olvasóknak, mert már az első kiadást is a kötelező irodalom között szerepeltette az oktatás során.

JEGYZETEK

- ¹ A választás előrehozottságával kapcsolatban támpontot ad a Független Jogász Fórum 1989. november 7-én kelt, Nyilatkozat a választások sürgető szükségéről című állásfoglalása az *előrehozott* és a *mielőbbi* választásokról.
- ² Biztos, hogy az „ország kettészakadását”? Nem Orbán Viktor egy – kifejtést vagy magyarázatot kívánó – metaforája volt még 1998. előttről?
- ³ Az idézőjelek miatt az avatatlan olvasónak nem derül ki, hogy a szerző fordulatairól van-e szó, vagy általa idézett kifejezésekről. A Fideszben és holdudvarában nem nevezték Budapestet „bűnös városnak”, a kifejezést a baloldali ellenzék használta az Orbán-kormány főváros-politikájának bírálatára, utalva az 1919-es ellenforradalomra...
- ⁴ Az állambiztonsági szolgálattal együttműködő Vörös Vince személye és sorsa külön kérdésként veti fel az első szabad választás előtti időszak „sötétebb” dimenzióját: a pártokba beépülést, a pártok ezen keresztüli manipulálását, beleértve a pártok közötti „nemzeti összefogást” vagy a választásokkal kapcsolatos állásfoglalásokat.